

Weinig behoefte aan collectieve pensioenregeling voor zzp'ers

In het debat over het pensioenstelsel krijgt de pensioenvoorziening van zzp'ers veel aandacht. In het huidige stelsel hebben vooral oudere, hoogopgeleide zelfstandigen een aanvullend pensioen. De belangrijkste belemmering voor het afsluiten van een aanvullend pensioen zijn de bijbehorende hoge kosten. Dit heeft tot gevolg dat zzp'ers weinig belangstelling hebben voor deelname aan collectieve pensioenregelingen en ook weinig zien in van bovenaf opgelegde solidariteit.

HARRY VAN DALEN

Onderzoeker NIDI en hoogleraar aan de Universiteit van Tilburg

KÈNE HENKENS

Onderzoeker NIDI en hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen

WIETEKE CONEN

Postdoc onderzoeker aan de Universiteit Utrecht

JOOP SCHIPPERS

Hoogleraar aan de Universiteit Utrecht

Zzp'ers vormen een sterk groeiende groep werkenden in Nederland. Waren er in 1996 nog 330.000 personen werkzaam als zzp'er, eind 2014 waren dat er volgens het CBS al 829.000. De samenstelling van de groep is uiterst gemêleerd, en die heterogeniteit maakt het voor beleidsmakers moeilijk om met één instrument iedere zzp'er te bedienen. Toch kan men wel een lans breken voor een collectieve pensioenvoorziening in de tweede pijler, zoals Van der Lecq en Oerlemans (2015) hebben gedaan met als argument dat alle werkenden hier in principe recht op zouden moeten hebben. Maar vooralsnog is het onduidelijk of er behoefte bestaat aan een collectieve pensioenregeling voor zzp'ers en of gedwongen deelname aan zo'n regeling wel wenselijk is. De AFM is niet afkerig van eventuele dwang om de pensioenopbouw van zzp'ers te stimuleren. In een recent advies (AFM, 2015) zegt de toezichthouder bij het vernieuwen van het pensioenstelsel voorstander te zijn van "keuze daar waar het kan, verplichting daar waar dat verstandig is". Andere instanties, zoals de SER, zijn meer terughoudend en willen zich beter verdiepen in de groep

zzp'ers. Dat is ook precies wat in deze bijdrage gebeurt. Allereerst willen we weten hoe divers de groep zzp'ers is en hoe zij aankijken tegen pensioensparen. En ten tweede is er de vraag: bestaat er wel belangstelling voor collectieve zzp-pensioenregelingen? Voor de beantwoording van deze vragen maken we gebruik van een nieuw onderzoek onder zzp'ers in Nederland en Duitsland, uitgevoerd door TNS NIPO begin juni 2014 (Conen en Schippers, 2014) waarbij er veel meer dan voorheen op motieven, attitudes en gedrag wordt gefocust. Uiteindelijk hebben 793 zzp'ers in Nederland de enquêtevragen beantwoord. Het belang van een antwoord op bovenstaande vragen is groot. Het is uiteraard bekend dat de groep zzp'ers enorm divers is in termen van sociaal-economische kenmerken (Dekker en Köster, 2011; Bosch *et al.*, 2012). Maar hoe de verschillende typen zzp'ers zelf tegen een collectieve pensioenregeling aankijken, is minder bekend en belicht.

TWEE TYPEN ZZP'ERS

De reden waarom er verdeeldheid heerst over het bieden van een pensioenvoorziening voor zzp'ers is terug te voeren op het feit dat er twee typen zzp'ers een hoofdrol spelen in het debat: het ondernemerstype en het werknemerstype. Het ondernemerstype houdt van risico nemen en is allernuist gediend van verplichte winkelnering en een quasi-belasting die de prijs van zijn dienst verhoogt. Op welke wijze zzp'ers hun pensioen willen regelen en hoeveel zij daarvoor opzij willen leggen, bepalen zij zelf. Het werknemerstype zal diep in zijn hart risico's liever uit de weg gaan en ook een preferentie hebben voor de bescherming die hij als werknemer genoot. Als men werk verliest, kan men als zzp'er geen recht op een werkloosheidsuitkering doen gelden, en is alleen de bijstand als vangnet aanwezig. Mocht men onverhoopt geen werk hebben dan moet men veel sneller dan werkloos geworden werknemers zijn vermogen opeten voordat men recht kan doen gelden op de bijstand – vermogen dat wellicht bedoeld was voor een eigen pensioen-

voorziening. De rechtgeaarde ondernemer onder de zzp'ers zal dat wellicht als *all in the game* zien. Ziedaar de tweespalt waar sprake van kan zijn als een groep zzp'ers moet gaan beslissen over de wenselijkheid van een pensioenvoorziening.

In de enquête is gevraagd naar het belang van elf redenen om zzp'er te worden (tabel 1). Op basis van een factoranalyse komen hier inderdaad twee belangrijke dimensies naar voren. De ene factor karakteriseert de zzp'er als een persoon die vrijheid hoog in het vaandel draagt: men zocht een nieuwe uitdaging, men wilde zelf bepalen hoeveel en wanneer men werkt en men wilde eigen baas zijn (items 1, 2 en 4, tabel 1). De andere factor laat een zzp'er zien die min of meer door omstandigheden gedwongen is om die positie te aanvaarden: men kon geen geschikte baan vinden als werknemer en het was de enige mogelijkheid om een inkomen te verwerven (items 7 en 8, tabel 1). Als we deze twee dimensies bezien dan valt het zzp-bestand ruwweg uiteen in enerzijds een groep die de vrijheid van het zelf ondernemen hogelijk waardeert (tussen de 50 en 68 procent) en anderzijds een groep die min of meer gedwongen de positie van zzp'er heeft aanvaard (tussen 23 en 28 procent). Dit zijn overigens geen elkaar uitsluitende categorieën: velen die zeggen gedwongen te zijn, zeggen ook dat ze bijvoorbeeld een nieuwe uitdaging zochten. Men maakt van de nood een deugd. Dat verklaart wellicht ook waarom gedwongen zzp'ers niet echt ontevreden zijn over hun positie. Gemiddeld waardeert men het werkzame leven als zzp'er met een 7 à 7,5, terwijl de intrinsiek gemotiveerde zzp'er er ongeveer de score van een 8 aan geeft. In het algemeen verlangt de zzp'er ook niet meer terug naar een positie als werknemer: slechts tien procent is liever werknemer dan zzp'er.

VERKLARING PENSIOENSPAREN

De meeste zzp'ers kunnen voor hun pensioen terugvalen op een variëteit aan pensioenmiddelen, waarvan vaak het AOW-pensioen het belangrijkste inkomensdeel is (SZW, 2013). De meesten kennen een arbeidsverleden als werknemer en hebben daardoor ook een beperkte aanspraak op een aanvullend pensioen (dit geldt voor 69 procent van de zzp'ers). Toch zijn de meeste zzp'ers er zich wel enigszins bewust van dat pensioensparen belangrijk is, aangezien 69 procent van hen aanvullende pensioenmaatregelen heeft genomen in de vorm banksparen, lijfrentes, en dergelijke.

Maar als men beziet (tabel 2) wie er aanvullende maatregelen hebben genomen, dan valt ogenblikkelijk op dat dit zich concentreert bij oudere, hoogopgeleide zzp'ers die behoorlijk wat uren maken in de week en die (naar eigen zeggen) gezegend zijn met financiële kennis. Vooral de laatste variabele heeft een sterk voorspellende waarde. Voor de discussie over pensioensparen is echter met name de motivatie van belang waarom men zzp'er is geworden. En dan valt in het algemeen op dat degene voor wie het zzp-schap een min of meer opgelegde keuze was, minder geneigd is tot het nemen van aanvullende pensioenmaatregelen dan de zzp'er die zegt dat er geen sprake was van een opgelegde keuze. Dat lijkt vooral te komen doordat de financiële positie van een dergelijke zzp'er slechter is dan van hen die in vrijheid aan het zzp-schap zijn begonnen.

Overigens moet men niet al te hoge verwachtingen hebben dat de genomen aanvullende pensioenmaatregelen

voldoende zijn: 48 procent van degenen die aanvullende pensioenmaatregelen hebben genomen, denkt dat dit genoeg is om goed van te leven na pensionering en 52 procent heeft daar ernstige twijfels over.

Een belangrijke reden voor het grote aantal zzp'ers dat geen aanvullende pensioenmaatregelen heeft genomen, ligt mogelijk in het hoge prijskaartje voor het nemen van aanvullende maatregelen (figuur 1). Deze inschatting is reeel omdat een zzp'er in tegenstelling tot een werknemer de

Redenen om zzp'er te worden, in procenten

TABEL 1

	In enige mate	In hoge mate	Totaal
1. Zelf bepalen hoeveel en wanneer ik werk	27	41	68
2. Zocht een nieuwe uitdaging	31	28	59
3. Zag een kans in de markt	30	26	56
4. Wil niet (meer) voor een baas werken	22	28	50
5. Kon meer verdienen als zelfstandige	22	10	32
6. Werk en familielevens beter kunnen combineren	16	14	30
7. Kon geen geschikte baan als werknemer vinden	13	15	28
8. Werken als zzp'er nog de enige mogelijkheid	10	13	23
9. Werk dat ik doe bestaat nauwelijks in loondienst	11	12	23
10. Inkomsten van zzp-activiteiten als extra bron van inkomen	13	8	21
11. Mijn werkgever wilde dat ik als zelfstandige ging werken	2	1	3

Bron: SSE, 2014

Verklaring aanvullende pensioenmaatregelen door zzp'ers, logit-analyse

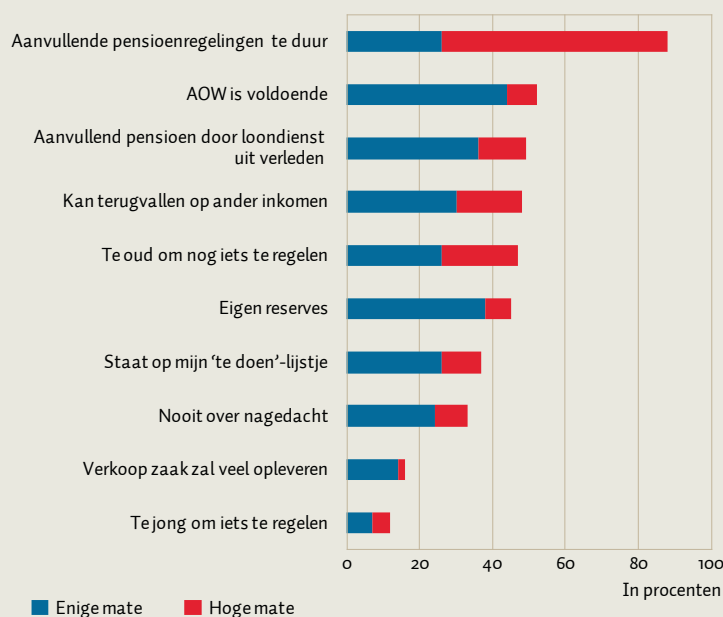
TABEL 2

Verklarende variabelen:	Aanvullende pensioenmaatregelen getroffen (nee = 0, ja = 1) Coëfficiënt
Geslacht (referentie man = 0)	-0,09
Leeftijd (referentie 15-34 = 0)	
35-44	0,08
45-54	0,24
55-64	0,96**
65+	0,50
Opleiding (referentie laag = 0)	
Middelbaar	0,47
Hoog	0,90***
Werkweek (referentie 1-20 uur = 0)	
21-40 uur	0,57***
41-50 uur	0,89***
Meer dan 50 uur	0,54
Financiële kennis (zelfrapportage op vijfpuntsschaal)	0,58***
Motivatie om zzp'er te worden	
Eigen keuze (vierpuntsschaal)	-0,03
Opgelegde keuze (vierpuntsschaal)	-0,27***
Constante	-1,51**
Pseudo R ²	0,11
N	734

/ Significant op respectievelijk vijf- en eenprocentniveau

Redenen om geen aanvullende pensioenmaatregelen te nemen

FIGUUR 1

Bron: SSE, 2014

volle pensioenpremielast moet dragen en niet kan leunen op een werkgever (SZW, 2013). Opvallend is ook de bevinding dat meer dan de helft van de ondervraagden meent dat de AOW voldoende inkomensgarantie biedt, wat een aanwijzing zou kunnen zijn dat men momenteel al een gering inkomen heeft, of na pensionering met beperkte middelen denkt toe te kunnen. Dat zzp'ers net als veel anderen uitstelgedrag vertonen, blijkt uit het feit dat het nemen van aanvullende maatregelen bij vier van de tien zzp'ers nog op het *to do*-lijstje staat.

BELANGSTELLING VOOR COLLECTIEF PENSOEN

Gegeven het feit dat het kostenargument de belangrijkste reden is om af te zien van aanvullende maatregelen, kan men vermoeden dat de belangstelling voor een collectief

geregeld pensioenproduct niet overweldigend zal zijn. Immers, ook hier kunnen aanzienlijke kosten aan verbonden zijn. Dat vermoeden wordt in dit onderzoek bevestigd wanneer men een collectieve regeling voor zzp'ers presenteert die een hoge mate van vrijblijvendheid kent, met een flexibele inleg en een flexibele uitkering plus uitkeringsduur. Slechts 18 procent van de ondervraagden antwoordt bevestigend op de vraag of men van plan is mee te doen aan zo'n collectieve regeling wanneer deze beschikbaar is, 32 procent is duidelijk niet van plan om mee te doen, en 50 procent weet het niet. De belangstelling hiervoor is overigens iets hoger onder hen die het zzp-schap als een opgelegde keuze zien (25 procent). Maar ook hier weten de meesten (45 procent) niet of ze aan zo'n regeling mee willen doen. En verder lijkt deze geringe belangstelling niet uniek. De deelname aan collectieve regelingen op microniveau door middel van een broodfonds – een groep van twintig tot vijftig ondernemers die elke maand geld opzij zetten om elkaar te steunen bij ziekte en dergelijke – is nog veel geringer: slechts één procent neemt momenteel deel aan zo'n fonds. Ook de organisatiegraad onder zzp'ers is zeer beperkt: een hele kleine minderheid is aangesloten bij een vakbond of bij een specifieke organisatie voor zzp'ers dan wel een brancheorganisatie. Het zijn allemaal vingervijzingen dat de groep zzp'ers dermate gefragmenteerd is dat er bij het opbouwen van collectiviteiten nog een lange weg te gaan is.

CONCLUSIES

De spectaculaire groei van het aantal zzp'ers in Nederland in combinatie met een beperkte pensioenopbouw onder de huidige zzp'ers geeft aan dat het vraagstuk hoe een adequaat pensioen voor dit deel van de arbeidsmarkt te faciliteren valt een hoge urgentie heeft. De roep tot verplichte aansluiting bij een zzp-pensioenfonds lijkt in dit stadium een brug te ver: voor veel zzp'ers zou dit indruisen tegen hun 'ondernemerszin' en zelfgekozen vrijheid. Inperken van die vrijheid helpt wellicht een klein deel van de zzp'ers – in het bijzonder hen die tegen hun wens tot het zzp-schap zijn veroordeeld. Maar ook bij hen is de bereidheid tot deelname aan zo'n fonds beperkt. De beleidsmatige keuze voor het al dan niet verplichtstellen van een pensioenregeling voor zzp'ers lijkt derhalve vooral sterk ideologisch gekleurd. Voor hen die vooral vrijheid en ondernemerszin benadrukken, is verplichtstelling een doorn in het oog. Volgens degenen die de marginale arbeidspositie van sommige zzp'ers benadrukken, biedt verplichtstelling juist de gewenste bescherming voor de oude dag. Dit onderzoek suggereert dat het denken in termen van collectieve actie niet een tweede natuur is voor zzp'ers, en al helemaal niet wanneer het aankomt op verplichtstellingen. De gulden middenweg is waarschijnlijk om te opteren voor het aanbieden van een pensioen waarin de voordelen van de collectiviteit worden gecombineerd met een zekere mate van vrijheid van deelname. Het gegeven dat de meeste zzp'ers nog geen duidelijk idee hebben of een collectieve pensioenregeling een wijs besluit is, geeft aan dat hier nog veel zendingswerk verricht moet worden.

LITERATUUR

- AFM (2015) *Naar een toekomstbestendig tweede-pijlerpensioen*. Amsterdam: AFM.
- Bosch, N., G. Roelofs, D. van Vuuren en M. Wilkens (2012) *De huidige en toekomstige groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking*. Achtergronddocument. Den Haag: CPB.
- Conen, W. en J. Schippers (2014) *Self-employed without personnel: between freedom and insecurity*. Tussenrapport. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Dalen, H.P. van, en K. Henkens (2015) De dubbelhartige pensioendeelnemer. *NEA Paper*, 58.
- Dekker, R. en L. Köster (2011) De ontmythologisering van de zzp-trend. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 27(3), 248–263.
- Lecq, F.G. van der, en A.G. Oerlemans (2015) Zzp-pensioenregelingen: van uitsluiten naar insluiten. *Pensioendoc*, 2(1), 20–25.
- SZW (2013) *Onderzoeksrapport pensioen van zelfstandigen*, 28933. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.